

Ё.Довчин
Доктор (PhD)

Т.Гоббс : төр, иргэний харилцаа

Томас Гоббсын улстөрийн гүн ухааны өв санг харилцан адилгүй үнэлэх нь бий. Зарим судлаачид түүнийг "Левиафан" зохиолоороо орчин үеийн тоталитаризмын үүдийг нээсэн гэж байхад нөгөө хэсэг нь засаглалын уг чанарыг хүн, хүний мэдрэмжтэй холбон тавьсанаараа либерализм, ардчиллын суурийн чулууг тавилцсан хэмээн үздэг байна. Гэсэн хэдий ч ямарч атугай хүн, засаглалын хоорондын харилцаа, түүний механизмын тухай Гоббсын гүн ухааны сэтгэмж эргэцүүлэл нь улс төрийн түгээмэл нөхцөл байдлыг гүнзгий шинжлэн судалсны үр дүн байсан нь эргэлзээгүй.

Иймд Гоббсын үзэл сургаал ямагт үе үеийнхний анхаарлыг татсаар ирсэн бөгөөд нэн ялангуяа шилжилтийн үеийг туулж байгаа аливаа улс орны хувьд бүр ч ач холбогдолтойг эрдэмтэд цохон тэмдэглэжээ.

Гоббс төр угаас бурхан тэнгэрээс бус, харин хүнээс эхтэй, хүний бүтээл хэмээгээд түүний үүссэн шалтгаан, арга замыг жам ёсны эрх, нийгмийн гэрээний онолдоо гаргаж тавьсан юм.

Төр зайлшгүйг жам ёсны эрх, тухайлбал, хүмүүс төрөлхөөс бүгд тэгш эрхтэй, хязгааргүй эрх чөлөөтэй гэдгээс ургуулан тайлбарласан нь тодорхой билээ. Хүний угийн өөрийгөө хамгаалах зөнд нь зохицуулж байгаль түүнд хүссэн бүхнээ хийх эрхийг харамгүй хайрласан ажээ. Төр үүсэхээс өмнөх тэр цагт хүн бүхэн хэмжээгүй эрх чөлөө, төгс тэгш эрхтэй, нэг үгээр, чи эрхтэй бол би бас эрхтэй гэсэн зарчим ноёрхож байсан болохоор ямар нэг засаглалын талаар ярих үндэсгүй нь илэрхий. Хязгааргүй эрх чөлөө, тэгш эрхээ хүмүүс ханатлаа эдэлж байсан ч мөн л тэр хэмжээгээр айн чичирч байсан нь бас тэр цагийн онцлог байжээ. Иймд тэрхүү эрх чөлөө нь аврал, ашиг тус авч ирэхээсээ аюулт тулалдаан тэмцэлдээнд хүргэдэг нь гэм биш зан болжээ. Эл байдлыг Гоббс "Нийгэмд нэгдэхээс өмнөх үеийн хүмүүсийн жам ёсны байдал нь дайн, дайн дажиндаа бүр бүгдийн эсрэг бүхний дайн байлаа" гэж тодорхойлсон нь зүйн хэрэг.¹

Дэг журам, эмх замбараагүйн хөлд автсан газар орон бол хүн бүхэн "ганцаардмал, ядуу даржин, хүйтэн зэвүүн, зэрлэг бүдүүлэг" амьдралаар амь зогоосон айдас хүйдсийн ертөнц байжээ. Эл учир олзлон булаалдах дайн байлдааны үргэлжийн айдас түгшүүр, сайн сайхныг эрмэлздэг хүн бүрийн уг чанар ийм байдлаас гарах гарц, энх амгаланг хүсэн эрэлхийлэхэд хүргэсэн байна.

Гэвч хүмүүсийг нэгдэж нийлэхэд хүргэдэг айдас хүйдэс дан ганц аймшиг биш, аюулаас дайжих төдий бус бас болзошгүй муу явдлыг урьдчилан харах, болгоомжлох, сэрэмжлэх талыг давхар агуулж байдаг гэдгийг Гоббс онцлосныг анхаарахгүй байж болохгүй.²

Гоббсынхоор дайн дажины хүнд хэцүү байдлаас гарах гарц нь "Бүхнийг хийх бүгдийн эрх хадгалагдах ёсгүй, зарим эрхээ бусдад шилжүүлэн өгөх, эсвэл тэдгээрээс татгалзах хэрэгтэй болно".³ Эрхээсээ татгалзах, бусдад шилжүүлэх нь харилцан итгэлцэл, хэлэлцээр тохиролцоход суурилсан байх учиртай. Гэрээ нь жам ёсны байдалд биш гагцхүү төрийн нөхцөлд л хүчин төгөлдөр болно. Нэг үгээр, жам ёсны эрхээсээ аль нэгэн этгээдэд ашигтайгаар татгалзана гэсэн үг. Гэхдээ тэрхүү этгээд хэрэг дээрээ ямар ч шинэ эрх авч байгаа хэрэг биш бөгөөд ердөө л өөртөө нэгэнт байгаа эрхээ бусад хүмүүсийн зүгээс учруулах ямарваа нэг саад тотгоргүйгээр

¹ Гоббс Т. Соч. 1. 291-р тал

² Гоббс Т. 1. 287-р талд үз

³ Гоббс Т. Соч. Т. 1. 295-р тал.

хэрэгжүүлэх болно. Яагаад гэвэл, хэлэлцээр байгуулах үед тэдгээр хүмүүс түүний хүсэл зоригийг үл эсэргүүцэх үүрэг хүлээсэн билээ.

Ийнхүү шударга ёс, аюулгүй байдлыг ганцхан замаар хангаж болно. Тухайлбал, бүх эрх мэдэл, хүчийг нэг хүнд (хуралд) төвлөрүүлэн тэрбээр иргэд тус бүрийн хүсэл зоригийг нэгэн нэгдмэл хүсэл зориг болгон хувиргах ёстой. "Дурдсан хүн эсвэл хурал өөрт төвлөрсөн асар их хүч, засаглах эрх мэдлийг ашиглах бөгөөд энэ хүч, эрх мэдлээс айн сүрдэх явдал бүх хүмүүсийн хүсэл зоригийг дотоодын энх амьдралын төлөө, гаднын дайсны эсрэг тэмцэхэд харилцан туслахад чиглүүлэх чадварыг энэ хүн, эсвэл энэ хуралд бий болгодог"⁴ Ингэж төр үүсдэг. Төрийн үүслийг шударга ёс, хувийн өмчтэй холбож өмчгүй газарт шударга байдал үгүй, төр үгүй бол өмч ч үгүй, бас шударга ёс ч үгүй гэдгийг Гоббс тэмдэглээд хэрэв олон хүмүүс айлган сүрдүүлэх засаг үгүй нөхцөлд шударга ёс, байгалийн бусад хуулиудыг сахин биелүүлж чаддагсан бол төр, захирах ёс гэж байх ямар ч шаардлагагүй тухай өгүүлсэн байдаг.⁵

Төрийн гол шинж төр баригч, албат болон тэдний харилцаагаар илрэн гарна. Ийнхүү нэг хүний эрх мэдэл дор нэгдсэн олон хүн төр үүсгэх бөгөөд улмаар онцгой шинж чанар, зан араншин, ноёлох арга хэрэгсэл бүхий аварга Левиафан болон хувирч төр, нийгэм, хувь хүний харилцааг тодорхойлох болжээ. Иймэрхүү дүр зургаар төрийн эрх мэдэл Гоббст төсөөлөгдөж байсанд түүний төрийн тухай үзэл баримтлалын мөн чанар оршино.

Төрийн дээд эрх баригчид хэмжээгүй эрх мэдэл төвлөрөх ёстой хэмээн Гоббс хэдийгээр үзэж байсан ч тийм засаглал бас базаахгүй үр дагаварт хүргэж болохыг тэрбээр ойлгож байсан гэхэд хилсдэхгүй биз. Гэхдээ эрх чөлөө, дэг журам хоёрын сонголтын өмнө тулгарахдаа тэрбээр хүмүүн төрөлхтөн айх аюулгүй амьдрах нь юу юунаас үнэ цэнэтэй гэдэг үүднээс сүүлчийнхийг нь илүү чухалчлан үзсэн бололтой. "Ийм хэмжээгүй эрх мэдэлтэй засаглал олон муу үр дагаварт хүргэх болно хэмээн хүмүүс дүрслэн бодож болох хэдий ч харин ийм засаглал үгүй бол гагцхүү бүгдийн эсрэг бүхний тасралтгүй дайн илүү хөнөөлт үр дагаварт хүргэх болно".⁶

Үүний зэрэгцээ Гоббс хожимоо ардчилсан нийгэм, засаглал тогтнохын үндэс болсон улстөр дэх хэлэлцээ зөвшилцөл, гэрээний харилцааны талаар зарчмын санаа дэвшүүлсэн юм. Тухайлбал, ардчилсан дэг ёсны чухал бүрдэл - олонхи цөөнхийн харилцаанд онцлон анхаарчээ. Төрийг нийгмийн бүх гишүүд сайн дураар зөвшөөрөх нь зүйн хэрэг. Гэхдээ тодорхой нөхцөлд бүх хүн биш юмаа гэхэд тэдний дийлэнх олонхи хэлэлцэн тохиролцоход хангалттай. Ийм тохиолдолд зөвшөөрөхгүй байгаа хэсгийн байр сууриас үл хамааран төр байгуулагдаж, энх амгаланг сахиулах үүргээ гүйцэтгэх ёстой ажээ.

Гоббс төрийн засаглалын дээд эрх мэдэл, түүнийг дагаж бишрэх ёсыг иргэдийн зүгээс хүлцэнгүй, дуулгавартай байхтай (иргэд шилжүүлэн өгсөн эрхээ ашиглахгүй, төрийн хуулийг зөрчихгүй, төрд эсэргүүцэл үзүүлэхгүй байх үүрэг хүлээсэн) холбон үзэхийн хамт иргэний нийгмийн талаар шинэлэг санаа хэлсэн гэж болох юм. Төр иргэдийн хэргийг шийтгэн явуулах цорын ганц этгээд бас биш. Тодорхой хэлэлцээр байгуулсан хүмүүсийн ямар ч нэгдэл иргэний бие төлөөлөгч байж болно.⁷ Гэхдээ иймэрхүү эвсэл холбоог төр гэж үзэх аргагүй. Учир нь түүний гишүүд хамтын эрх ашгийн төлөөнөө өөрсдийн бүх эрхээсээ татгалзаагүй агаад түүнд санал шаардлагаа байнга тавьж эсвэл гэрээгээ цуцалсан ч болох бөлгөө. Харин төрийн хувьд ийм байж болохгүй.

Иргэний нийгэм нь түүний олонхи гишүүд ашиг сонирхолдоо нийцсэн, ухаалаг зохицуулсан, шударга хуулийг дуулгавартай даган биелүүлэх болсон тэр цагт л өөдөлж мандана гэж Гоббс үзсэн.

⁴ Гоббс Т. Соч. Т.2. 133-р тал.

⁵ Гоббс Т. Соч. Т.2. 131-р талд үз.

⁶ Гоббс Т. Соч. Т.2. 162-р тал.

⁷ Гоббс Т. Соч. Т.1. 331-р талд үз.

Байгалийн хууль бол хүн өөртөө хөнөөлтэй, халгаатай бүхнийг үйлдэхээс цээрлэх явдал байдаг.⁸ Гэвч байгалийн хууль тэр бүр биелэгдэх баталгаа байхгүй. Энэ нь 1-рт, аюулгүй байдал олон олон хүний зөвшилцөл, зөвшөөрлийн үр дүн байдаг; 2-рт, хүнийг угаас билэг оюун төдийгүй бас хүсэл шунал, уур хилэн, атаа жетөө, хардалт сэрдэлт гэх мэт хоёрдмол чанартай байдагтай холбон тайлбарласан байна. Учир иймд дан эл хуулиар явсан хүн хууль үл тоомсорлогчдын олз золиос болох нь ердийн үзэгдэл.

Дээрхээс үндэслэж Гоббс хүчирхэг засаглалын тухай санаагаа лавшруулан тайлбарласан. Энх амьдралыг төвшитгэн тогтооход байгалийн хуулийг мөрдлөг болгох нь зайлшгүй. Үүний тулд аюулгүй байдал хэрэгтэй. Эндээс үүдэн албадлагын засаглалыг хэрэгжүүлэх үүрэг төрд ногдоно. Гэхдээ төр ийм үүрэг хүлээснээр иргэдийн аюулгүй байдлыг бүрэн дүүрэн баталгаажуулж хараахан чадахгүй бөгөөд бусдын зүгээс гэнэт халдах, хохирол учруулах заналхийлэл байсаар байх болно. Нэгэнт хүмүүс эрх барих дээд засаглал тогтоосны зорилго нь аюулгүй байдал байдаг учир давын өмнө айх аюулыг зайлуулах зорилт төрийн өмнө тулгарна. Аюулгүй байдал ямар нэг хэрэг үйлдэхгүй байх талаар хүмүүсийн аман тохиролцоо төдийгөөр бүтэхгүй. Иймд хэлэлцэн тохиролцооноо чанд мөрдөх журмыг хууль зөрчигчдийг шийтгэх явдлаар батжуулж өгвөл зохино. Үүний тулд албат олонд айдас төрүүлэхүйц сүр хүчтэй, бат чанга засаг төр хэрэгтэй болдог. Энэ нь засгийн бүх эрх мэдлийг нэг гарт (эсвэл хурлын) зангидсан үед боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, "шударга ёсны илд", "дайн байлдааны илд".⁹ Бүхнийг гартаа атгасан цагт сая засгийн дээд эрх мэдлийг эзэгнэн захирагч байх ажээ. Тодруулбал, хууль тогтоох, түүнийг хэрэгжүүлэх эрх мэдэл нэгэн өндөрлөгт төвлөрч байгаа хэрэг. Эндээс ажиглахад Гоббс засаглал хуваарилах асуудлыг төдийлөн ойшоож үзээгүй бололтой.

Гоббс улс оронд амгалан тайван байдал албадлагын хүчээр төдийгүй иргэдийн хооронд алив маргаан зөрчил үүсэхээс сэрэмжилж чадсаны үр дүнд тогтнох ёстой гэж үзэж байв. Бүх мөргөлдөөн хямралдаан нь шударга, шударга бус, сайн муу, зөв буруугийн талаар хүмүүсийн зөрүүтэй бодол төсөөллөөс үүдэлтэй. Иймд төрөөс нийтээр нэг мөр дагаж мөрдөх үйл байдлын хэм хэмжээг иргэдэд гирган өгч түүнийг баримтлан тэд хоорондоо харилцаж байх учиртай. Төр энэ үүргээ нийтээрээ заавал биелүүлэх иргэний хуулийн тусламжтай хэрэгжүүлэх болно.

Хууль мөн чанараараа шийтгэлийг агуулж байдаг учир иргэний хууль мөн иймэрхүү байх нь мэдээж. Хууль, Гоббсынхоор, нэг талаас ял шийтгэлийн хэмжээ хязгаарыг тодорхойлохоос гадна нөгөө талаас улс орны тогтвортой байдлын зайлшгүй бүрдэл хэсэг болж өгдөг. Учир нь аль нэг хууль зөрчвөл цаад талд нь хэзээ, юу хүлээж байгааг иргэд эрхбиш гадарлаж байдаг аж. Иймд айдас нь хоосон айж бэмбэгнэх төдий бус харин болзошгүй айдас түгшүүрийг урьдаас мэдэж түүнээс зайлсхийж болох тухай Гоббс онцлон тэмдэглэсэн байдлыг дээр дурдсан билээ. Тэгэхлээр тэрбээр "улстөрийн хүн" санамсаргүй, гэнэтийн халдлага, аюулаас айж эмээх явдлаас ангижирч чаддагаараа "байгалийн хүн"-ээс ялгардаг гэсэн санааг хэлж байна.

Иргэний хууль гарч ирээгүй байсан тэр цагт юу зөв, юу шударга вэ гэдгийг хүмүүс өөр өөрсдийнхөөрөө толгой даан шийддэгээс жам ёсны байдалд шударга ёс ч, гэмт явдал ч аль аль нь байсангүй. Юуг муу муухай, юуг сайн сайхан гэж үзэх талаар хүн бүр өөр өөр санаа бодол өвөрлөж байдгаас болж бүгд нэг дуугаар зөвшөөрөн иргэний хуулийг гаргаж үл чадна. Иймд ямар үйлдлийг гэмт хэрэг гэх, түүнд хэрхэн шийтгэл ногдуулахыг зөвхөн төр тодорхойлох эрхтэй гэж Гоббс үзжээ.

Байгалийн хуулиудыг биелүүлэх нь сайн дурын шинжтэй байдаг бол иргэний хуулиуд хүмүүсийн зохистой гэх зан байдлыг хатуу тогтоож өгдөг. Эдгээр хууль агуулгын хувьд адил ч байгалийн хууль билэг оюунд, иргэний хууль хүчинд

⁸ Гоббс Т. Соч. Т.2. 98-р талд үз.

⁹ Гоббс Соч. Т.1. 333-р талд үз.

тулгуурлана гээд эндээс Гоббс эрх зүй, хууль гэсэн ойлголтуудыг анх зааглан үзсэн гэдэг. " Хууль бол хүлээс, эрх бол эрх чөлөө ".¹⁰

Түүнчлэн иргэний хууль байгалийн хуулийн үйлчлэлийг бас үгүйсгэдэггүй байна. Тухайлбал, "хууль ёсны засагт эсэргүүцэл үзүүлэхгүй" гэсэн заалтыг иргэний хууль болгох нь утгагүй бөгөөд учир нь энэ бол төр үүсгэх талаар хэлэлцээр байгуулах үед бүх иргэдээс төрд дэвшүүлсэн үндсэн шаардлага юм.

Хууль биелүүлэх үүрэгтэй хэн боловч хуулийн агуулгыг төдийгүй хаанаас хэн гаргасныг сайн мэдэх ёстой. Хууль заавал хууль тогтоогчоос эх авч гарсан байх, хуулийг хэвлэн нийтэлж бүх ард түмэнд зарлан мэдээлэх нь үүнтэй холбоотойг Гоббс тэмдэглэсэн.

Байгалийн хийгээд иргэний хууль нь жам ёсны эрхийг дэс дараатай алхам алхмаар хязгаарлах учиртай байв. Байгалийн хууль хэмжээгүй эрх чөлөөг хазаарлаж өгдөг бол үлдсэн бусад эрхэнд эхлээд төрийн ерөнхий хууль, дараа нь хот, орон нутгийн хууль хэмжээ тогтоодог байна.

Ийнхүү Гоббсын төрийн тухай үзэл баримтлалд эрх, эрх чөлөөний тухай асуудал чухал байр эзэлдэг. Хүмүүс эхлээд засаглалын сүр хүчин дор өөрсдийгөө дэг ёсны тодорхой хүрээнд барьж байх "хиймэл гинж"-иргэний хуулийг зохионо. Ингэх нь зайлшгүй болдог. Гэвч хүн бүрийн алхаж гишгэх, хэлж ярих бүхнийг нэгбүрчлэн заасан хуультай төр улс гэж хаана ч үгүй. Иймээс албатуудын эрх чөлөө нь хэлэлцээрт заагдаагүй бүхнийг хийж болох эрх чөлөө юм. Ингэж төр хуулиар төдийгүй бас тусгай дүрэм журам, чимээ "шуугиан" гаргалгүйгээр давхар удирдан зохицуулж байдаг байна. " Аливаа үйл үйлдэхдээ энэ талаар хууль дүрэм чимээгүй өнгөрсөн байвал хүмүүс өөрсдийн билэг ухаан алийг нь хамгийн ач тустай хэмээн болгооно түүнийгээ хийх эрх чөлөөтэй байдаг"¹¹

Хуульд зааж хориглоогүй бүхнийг хийх, эсвэл хийхгүйгээ хүн өөрийн үзэмжээр шийддэг эрх чөлөө нь үндсэндээ иргэний хуулиар иргэдэд олгосон жам ёсны эрхийн хэсэг юм. Ийм учраас хууль хүний үйл ажиллагааг тасалдуулахын тулд бус харин түүнийг чиглүүлэхийн тулд зохиогддог гэдгийг Гоббс анхааруулсан байдаг.¹²

Ийнхүү эрхээ шилжүүлэн өгсний дараа ч хүнд тодорхой тооны "эрх чөлөө" үлддэг байна. Бүх эрх дээд засаглалд шилждэг ч хэрэг дээрээ тэрбээр зөвхөн улс орны аюулгүй байдлыг хангахад нэн түрүүн шаардлагатай эрхүүдийг л хүлээн авдаг ажээ. Иймд хууль нь эрхээ шахаж байрыг нь эзэлж байна гэж үзэж болохгүй. Төр баригч өөрийн эрх мэдлийн үндсэн дээр биш, гагцхүү урьд батлагдсан хуулийн үндсэн дээр чухам хуулийн дагуу юуг заавал биелүүлэх ёстойг л шаардахаас биш түүнээс илүүг шаардах учиргүй.

Иргэдийн салшгүй эрхтэй холбогдуулан Гоббс төрийн гол үүргийг товойлгож гаргасан байна. Төр албатуудаа хамгаалах үүргээ биелүүлж байгаа нөхцөлд л хязгааргүй эрхээ эдэлнэ. Хэлэлцээрийн дүнд хүмүүс өөрийн бүх эрхээс татгалзаж үүний хариуд гадна, дотнын халдлагаас иргэдээ хамгаалж аюулгүй байдлыг хангах үүргийг төр хүлээдэг. Харин төр энэ үүргээ биелүүлээгүй, биелүүлэх чадваргүй болсон нөхцөлд түүний засаглал дор дуулгавартай байх шаардлага иргэдэд аяндаа үгүй болно гэснээрээ Гоббс төр иргэний харилцааны суурь чухал асуудлыг хөндөн тавьсан юм. Ийнхүү тэрбээр эрх ашигт нь харш засаглалыг албатууд эсэргүүцэж болохыг үгүйсгээгүй боловч нөгөө талаас хувьсгалаас ихэд болгоомжилж нийгэмд дэг журам сахиулж буй гэрээг эвдэн сүйтгэх аюултайг сануулж байв.

Гоббсын хувьд **гэрээ** төрийн мөн чанарыг нээн гаргахад иш үндэс болсон ойлголт бөгөөд гэхдээ бусад нийгмийн гэрээний онолын төлөөлөгчдөөс ялгагдах онцлог нь

¹⁰ Гоббс Т. Соч. Т.1. 415-р тал.

¹¹ Гоббс Т. Соч. Т.2. 165 - р тал.

¹² Гоббс Т. Соч. Т.2. 410 - р талд үз.

түүнийхээр бол гэрээ хүмүүсийн хооронд хийгдэх ёстой байв. "Ер нь иргэн, ард түмэн хооронд хэлэлцээр байдаггүй, тэгэхлээр ийм гэрээ хэлэлцээр иргэд хооронд байгуулагдана. Өөрөөр хэлбэл, чи миний төлөө эрхээ ард түмэнд шилжүүлэн өгөхийн тулд би өөрийн эрхийг чиний төлөө ард түмэнд шилжүүлж өгч байна гэсэн байдлаар хүмүүс хандсан тэр нөхцөлд иргэн бүр өөрийн хүсэл зоригийг олонхийн хүсэл зоригт захируулах үүргийг хүлээх болно" хэмээн тэр бичсэн байдаг¹³

(Гоббс гагцхүү аюулгүй байдлыг хангах явдлаар төрийн үүрэг дуусахгүй гэж үзэж байсныг тэмдэглэх хэрэгтэй.) "Ард түмний сайн сайхан-дээд хууль мөн".¹⁴ Иймд ард түмний эрх ашгийг хөсөрдүүлсэн төр засаг ихээхэн хор уршиг тарих бөгөөд иргэдээ хавчин гадуурхаж өөрийн үндсэн үүргээ умартан үл биелүүлвээс улсын хүч чадал суларч түүний оршин тогтнол улам бүр хэврэгшинэ. Ийм байдалд хүргэхгүйн тулд амгалан тайван аж төрөх гадаад дотоод нөхцлийг иргэддээ хангаад зогсохгүй нийгмийн аюулгүй байдалд заналхийлэхгүй хүрээнд илүү сайн амьжиргаа, эрх чөлөөг эдлүүлэх үүрэгтэйг сургажээ.

Дотоод гадаад аюулгүй байдлыг хангах нь ямарч улсын хувьд хурц асуудлын нэг байдаг. Иймээс эрх баригчид өөрсдөө, мөн бусдаар дамжуулан нөгөө гүрнийхээ зан төлөвийг урьдаас таньж мэдэж чаддаг байх, цэрэг, зэр зэвсэг, хамгаалах байгууламж, батлан хамгаалахад зориулсан мөнгө хөрөнгөтэй байх шаардлагатай. Мөн дотооддоо амгалан тайван байдлыг хадгалах нь дээрхээс дутахааргүй нарийн ээдрээтэй зорилт байдлыг тэрбээр цохож заасан байна. Засаг, иргэдийн эрх үүрэг, тэдний хоорондын харилцааны талаархи буруу ташаа төсөөллөөс үүддэг дотоодын үймээн самуунаас болж төр мөхөлд хүрнэ. Иймд засаглалын нэг үүрэг нь төр засагт харшлах алив төөрөгдлийг иргэдийн ухамсраас "шахан зайлуулахад" оршино. Энэ үүднээс улс даяар боловсролын системийг бий болгох нь зайлшгүй хэмээн Гоббс үзэж байв.

Түүнээс гадна нийгмийн хэмжээний алба татварын хүнд дарамт гэхээсээ тэдгээрийг тэгш биш хуваариласнаас нэлээдгүй шалтгаалдаг хүн амын ядуурал гуйланчлал эсэргүүцэл хөдөлгөөний сурвалж болох нь цөөнгүй. Иймээс алба гувчуурыг тогтоохдоо ачааг нийт иргэдэд адил тэгш үүрүүлэх нь төр засгийн анхаарвал зохих эмзэг асуудал бөлгөө.

Төр улсын амьдралд төвөг бэрхшээл учруулдаг бас нэгэн үзэгдэл бол Гоббсынхоор эрх тушаалд шунан тэмүүлэх хүний заяагдмал чанар юм. Үүний олиггүй үр дагавраас зайлсхийхийн тулд төрөөс журамтай сайн иргэдийг урамшуулж шагнах, дуулгаваргүйг шийтгэн баалах тогтолцоо бий болгох нь зүйтэй. Үүний дүнд эл үзэгдэл засаглалыг сөрөн эсэргүүцэхэд бус харин дэмжин хүлээн авахад илэрлээ олох учиртай аж.

Төрөөс хөдөлмөр, арвич хямгач занг хөхүүлэн дэмжихийн хамт залхуурах, гар хумхин зүгээр суухыг цээрлэснээр иргэдийн амьдрал, аж байдлыг өөд татаж болохыг их сэтгэгч сургасан байна. Эдгээр үүргийг үр дүнтэй ажил хэрэг болгохын тулд төр иргэддээ эрх чөлөөг байх хэмжээнд нь саадгүй олгох ёстой. Энэхүү эрх чөлөөг өөрт үлдсэн эрхүүдээ айдас түгшүүргүй ашиглах боломж хэмээн ойлгож болно. Айдас нь жам ёсны байдлын зонхилох мэдрэмж, хүмүүс иргэний нийгэмд нэгдэн орсны гол шалтгаан болохын хувьд төр үүссэн цагт ч алга болохгүй, гагцхүү өөрчлөгдөж, тухайлбал, түүний хамгийн ноцтой гэнэтийн шинж үгүй болдог байна. Тодорхой гэмт үйлдлийг зохих шийтгэл заавал дагалдаж байдлыг хэзээ ч мэдэж байдгаараа иргэн хүн байгалийн хүнээс ялгаатайг Гоббс нэг биш удаа давтан хэлсэн байдаг.

Гоббсын төрийн үзэл сургаалд иргэний нийгэм, төр хоёр адилсаж байдаг хэдий ч тэрбээр төрийг өвөрмөц байр сууринаас авч үзсэнээрээ онцлог гэж болно. Гоббс төр, ард түмний хооронд нэг ёсны тэгш байдал тогтоож, тэдгээрийн хоорондын харилцааны тодорхойлогч хүчин зүйл нь харилцан бие биеэ нухчин дарах бус, харин

¹³ Гоббс Т. Соч. Т.1. 334 - р тал.

¹⁴ Гоббс Т. Соч. Т.1. 401 - р тал

харилцан эрх чөлөөтэй байхад оршино гэсэн санаа дэвшүүлсэн юм. Төр засгийн зүгээс хүч хэрэглэх нь гол төлөв улс оронд энхийг тогтооход л чиглэгдэнэ. Учир нь Гоббсынхоор энх тайван бол хүн байгалиас еерт заяагдсан авьяас чадвартаа түшиглэн хөгжих боломж олгодог тулгуур үнэт зүйл мөн.